

nia punktu wyjściowego dla interpretacji. Bez pierwotnego, prymarnego kontaktu emocjonalnego z dziełem literackim nie jest możliwe zrozumienie tego, co w utworze najbardziej znaczące, nie jest możliwe poznanie wewnętrznej jego harmonii.

Można chyba zaryzykować twierdzenie, że częściowo tą drogą badania poprzez manifestacje indywidualnie odczuwane szedł w swych pracach nad metaforą i liryką Heinz Werner (teoria „fizjognomiki języka“).

Wewnętrzny ład utworu... Z wywodów Staigera wynika, że na tym odcinku korzysta z wyników badań nad prawidłowościami „indywidualnego rytmu“ określonego dzieła (badania nad wyrazami uczuć prowadzone przez Rutzów, ojca i syna, nad melodyką języka przez E. Sieversa, nawet nad typami poglądu na świat przez H. Nohla, ucznia Diltheya, wreszcie nad utworami muzycznymi przez G. Beckinga).

Staiger w swych dociekaniach zmierza do określenia stylu interpretowanego utworu literackiego. Na tym odcinku badań reprezentuje on pogląd o stylu jako działającej na odbiorcę sile. Przypomina się tu teza W. Humboldta: język to nie *érgon*, lecz *enérgeia*.

Przywiedzione powinowactwa i otocze filozoficzno-literackie nie miały na celu pomniejszenia wartości dzieła Staigera. Nikt nie jest swym własnym ojcem. Metoda Staigera posiada znaczenie jako zespół zabiegów respektujących autonomię dzieła literackiego, a równocześnie wiążących je z różnorodnymi formami badań nad literaturą. Co więcej — i to właśnie warto chyba podkreślić z całym naciskiem — „sztuka“ Staigera mimo założenia, iż intuicyjne ujęcie istoty dzieła warunkuje weryfikację, jest jedną z ciekawszych form sprawdzania subiektywnych doznań intelektualnych, ideowych i estetycznych. Niemniej, i to musi być powiedziane, zbyt wielka rola przypisana intuicji musi

niepokoić badacza, choć intuicji nauka tak wiele zawdzięcza.

P. S. Centralnemu problemowi interesującemu nas wszystkich — poświęca Staiger dwa studia. Reszta jego ciekawej, pięknie i z talentem (oraz dużą erudycją) napisanej książki poświęcona jest szczegółowym badaniom historycznoliterackim. Po teorii „sztuki interpretacji“ następuje jej interesująca praktyka.

Jan Trzynałowski

Stanley Edgar Hyman, *THE ARMED VISION*. Vintage Books, New York 1955.

Praca Stanleya Edgara Hymana jest, jak wyjaśnia autor w podtytule, studium na temat metod współczesnej krytyki i literaturoznawstwa. Chodzi tu więc o zagadnienia ściśle zespolone z teorią i metodyką badań literackich w Stanach Zjednoczonych. Orientacja w tych sprawach następcza czytelnikowi polskiemu dość duże trudności ze względu na olbrzymi wzrost ilościowy prac z tego zakresu w ostatnich latach trzydziestu. Trudno jest skojarzyć ogromną ilość mało znanych lub zgola nieznanymi w Polsce autorów z reprezentowanymi przez nich poglądami i kierunkami. Praca Hymana w dużej mierze ułatwia to zadanie.

Na współczesną teorię literatury, którą oficjalna nomenklatura amerykańska określa jako *Modern Criticism*, składa się wiele nurtów znanych już poniekąd w polskim literaturoznawstwie okresu międzywojennego. Są to przede wszystkim badania o charakterze formalistycznym i semantycznym. Nie doprowadziły one jednak, zdaniem wielu badaczy amerykańskich, do konstruktywnych wniosków. Z drugiej znów strony nie wzbudziły sceptycyzmu, a spowodowały raczej usilne dążenia do skonstruowania jakiejś jednolitej teorii w oparciu o cały szereg dyscyplin naukowych. Powstały w ten sposób różne środowiska badawcze,

a raczej ugrupowania, gdyż trudno tu mówić o jakiejś ściśle zdefiniowanej szkole i metodzie badań. Niemniemie aktywna jest grupa krytyków chicagowskich, Chicago Critics, składająca się z najwybitniejszych profesorów literatury, filologów i neofilologów. Należą do nich profesorowie starszego i średniego pokolenia, jak R. S. Crane, Ryszard Mc Kean, Norman Maclean, Elder Olson, Bernard Weinberg. Grupa ta uchodzi na ogół w Ameryce za zespół neoarystotelików. Choć najstarszy spośród tej grupy historyk literatury angielskiej, profesor Crane, protestuje przeciw tego rodzaju opinii, to jednak nie sposób oprzeć się tym sugestiom. Punktem wyjścia dla teorii krytyków chicagowskich była ich obszerna praca zbiorowa na temat poetyki Arystotelesa. Poglądy ich reprezentuje częściowo amerykański teoretyk dramatu — Henry Fergusson.

Inną grupę badawczą tworzą tzw. Scrutiny Critics, czyli grupa „poszukiwaczy”. Opierają się oni w pewnej mierze na semantycznych teoriach Williama Empsona, częściowo na teorii I. A. Richardsa, którą wyłożył w swej podstawowej pracy z roku 1924 pod tytułem *Zasady krytyki literackiej*. Jest to znana w okresie międzywojennego dwudziestolecia teoria o tzw. pozaliterackich środkach badawczych.

Próba zbliżenia różnych systemów i wypracowania na ich podstawie ogólnych kryteriów naukowych zbliża grupę „poszukiwaczy” do przedstawicieli teorii integracji, której najgorętszym rzecznikiem jest właśnie Stanley Edgar Hyman, wykładowca w Benington College, były współredaktor „The New-Yorker” oraz współpracownik wielu periodyków amerykańskich. Urodził się w roku 1919, należy więc do średniego pokolenia krytyków i teoretyków literatury w Stanach Zjednoczonych. Okres jego studiów w Syracuse University przypada na koniec lat trzydziestych, a więc na okres szybkiego i wielokierunkowego rozwoju literaturoznawstwa w Stanach Zjednoczo-

nych. Studium pt. *The Armed Vision* wydał po raz pierwszy w roku 1948. W edycji z roku 1955 pominął dwa rozdziały wydania poprzedniego. Rozdziały te dotyczyły teorii Edmunda Wilsona i Krzysztofa Caudwella, którego rozprawa *Illusion and Reality* była w Polsce bardzo popularna w pierwszych latach po wojnie. Skreślenie charakterystyki teorii Caudwella oznacza właściwie rezygnację z marksizmu w integracyjnej teorii Hymana.

Obszerne studium Stanleya Hymana posiada dla czytelnika polskiego przede wszystkim duże znaczenie informacyjne. Wdraża w zasadnicze zagadnienia teorii literatury i krytyki literackiej w Ameryce, ukazuje jej związki i przeciwieństwa w stosunku do socjologicznych teorii angielskich w zagadnieniu tzw. teorii integracji.

Tytuł jego pracy *The Armed Vision*, zaczerpnięty z *Biographia Literaria* Coleridge'a, jest dość charakterystyczny. Chodzi autorowi o „uzbrojenie” teoretyka literatury w takie kryteria myślowe, które wyostrzyłyby jego umysł w poszukiwaniach badawczych. *Biographia Literaria* Coleridge'a nadała pracy Hymana jej kształt kompozycyjny. Autor kreśli w niej bowiem jakby biograficzny zarys poszczególnych teorii literackich wybranych badaczy i krytyków. Wybór ma na celu ukazanie różnorodnych kierunków, które w rezultacie mogłyby się złożyć na postulowaną przez niego teorię integracji. Kryteria wyboru stają się jasne, skoro zważymy, że zaniechał „biografii literackiej” Krzysztofa Caudwella, Thompsona, Parringtona i innych uczonych reprezentujących socjologiczny kierunek w badaniach literackich. Integracja nie mogła połączyć teorii semantycznych, logistycznych, formalistycznych z przesłankami filozofii materialistycznej i teoriami marksizmu.

W pierwszej części swej pracy rozstrząsa Hyman zagadnienie krytyki nowoczesnej. Tworzy jakby rozdział wstępny, który zatytułował *Modern Literary Cri-*

ticism (its nature and ancestry). Ow termin oznacza to samo co „krytycyzm naukowy“ (*scientific criticism*) lub „krytycyzm roboczy“ (*working criticism*), lub po prostu *new criticism*. Co jest jego istotą? Ma on być zorganizowaną metodą stosowania „pozaliterackich“ środków i przesłanek naukowych w celu wglądu w literaturę („The organized use of non-literary techniques and bodies of knowledge to obtain insights into literature“). Należy tu podkreślić brak kryteriów oceny i sądów. Te pozaliterackie środki poznania to według autora skojarzenia psychoanalityczne, interpretacja semantyczna, folklorystyczna itp. Przesłanki naukowe (*bodies of knowledge*) muszą być zaczerpnięte z wiedzy o człowieku, od okresu mitów i prymitywnych obrzędów aż do organizacji i istoty społeczeństwa („The non-literary techniques are things like psychoanalytic associations or semantic translations, the non-literary bodies of knowledge range from the ritual patterns of primitives to the nature of capitalist society“). Zakres tego wglądu w literaturę został przez Hymana zamknięty w granicach zgodnych z jego poglądem na świat.

Druga część pracy zawiera szereg charakterystycznych „literackich biografii“ poszczególnych teoretyków i krytyków literatury. Jest dla czytelnika polskiego źródłem informacji dotyczących wielu pozycji autorskich i bibliograficznych. I tutaj sprawa się wyjaśnia: rozprawa Hymana nie wymienia ani jednego z krytyków chicagowskich. Widocznie zachodzą między tymi ugrupowaniami kontrowersje wynikające z założeń metodycznych. Spotykamy więc w drugiej części pracy Hymana tylko przedstawicieli tych kierunków, które mogłyby wejść w skład postulowanej przez autora teorii integracji. Wśród różnorodnych tych kierunków odnaleźć można teorie nieżyjących już badaczy i uczonych z lat dwudziestych, jak Maud Bodkin, Karolina Spurgeon itd. Pierwsza z nich była przede wszystkim wyrazicielką teorii Junga. Jej podstawowa

praca pt. *Archetypal Patterns in Poetry* wydana była w Oxfordzie w roku 1934. Jej podtytuł brzmiał *Psychological Studies of Imagination*. Przeszła w Anglii bez rozgłosu, autorka jej znana była raczej ze swych studiów psychologicznych drukowanych na łamach „British Journal of Psychology“. Do tej samej mniej więcej generacji należała i Karolina Spurgeon. Jako profesor anglistyki na uniwersytecie londyńskim wydała w roku 1913 pracę pt. *Mysticism in English Literature*. Hyman uważa ją za przedstawicielkę akademickiego i szkolarskiego typu krytyków angielskich. Jej podstawowe dzieło *Shakespeare's Imagery and What it Tells us* ukazało się w roku 1935. Zebrała ona około 7 tysięcy „obrazów“ w dziełach Szekspira opartych na skojarzeniach słownych i metaforach. Celem tych badań było nie tylko ostateczne zbadanie wyobraźni twórczej Szekspira. Autorce chodziło przede wszystkim o ustalenie na tej podstawie autorstwa dramatów Szekspira. Jej wkład do szekspiologii był bardzo poważny. Hyman charakteryzuje dość szczegółowo jej metodę badawczą jako przydatną w jego teorii integralnej. W dalszym toku pracy rozwija Hyman charakterystyki poszczególnych nurtów i ich autorów, a więc wymienia Iwora Wintersa jako przedstawiciela teorii wartościowania (*Evaluation in Criticism*), tradycjonalizm T. S. Eliota (*Tradition in Criticism*), biografizm Wyck Brooksa, folklorystykę, akademicko-szkolarski system Konstancji Burke, eklektycyzm itd. Szeroko interpretuje teoretyczną postawę Williama Empsona. Nazywa ją krytycyzmem kategorii logicznych i wypowiada się jako jej zwolennik. Jednakże z relacji Hymana wynika, że Empson jest raczej eklektykiem, którego formalistyczne i semantyczne zasady sięgają do definicji i określić zaczerpniętych z siedemnastowiecznych i osiemnastowiecznych teorii angielskich, jak *pastoral*, *heroic*, *gothic* itd. Przy okazji przytacza anegdotę o genezie *Opery żebraczej* Gaya, która miała być z początku sielanką w stylu „New-

Gate" zasugerowaną Gayowi przez Swifta. Semantyczne teorie Empsona były ostro atakowane przez grupę krytyków chicagowskich.

Najwięcej uwagi poświęca jednakże Hyman I. A. Richardowski i teorii tzw. „symbolicznego działania” Kennetha Burka. Richards zainicjował około roku 1924 teorię „krytycyzmu praktycznego”, która zwracała się przeciw krytyce impresjonistycznej i subiektywnej. „What Richards aspired to, in other words, was no less than advancing the territory of science, with its objective data experimentally obtained into the field of poetry...” („To, do czego dążył I. A. Richards, było, innymi słowy, co najmniej przeniesieniem doświadczalnie zdobytych obiektywnych danych naukowych na teren poezji...”). Swą eksperymentalną metodę wypróbował Richards wśród studentów uniwersytetu w Cambridge i w Pekinie, gdzie wykładał przez wiele lat literaturę angielską. Rezultatem jego doświadczeń były prace tego typu, co *Practical Criticism, Interpretation in Teaching*. Szukając w różnych dziedzinach wiedzy danych naukowych dla swych koncepcji, zainteresował się również antropologią i etnologią. Czytelnika polskiego niewątpliwie zainteresują bliskie kontakty Richardsa z polskim uczonym Bronisławem Malinowskim, któremu, jak twierdził, wiele zawdzięczał w dziedzinie etnologii. Już w latach trzydziestych skłania się Richards do semantyki. Studia semantyczno-logistyczne kontynuował w Ameryce, dokąd wyjechał w roku 1939. Przejście Richardsa od teorii neopozytywistycznych do semantyczno-logistycznych jest zjawiskiem symptomatycznym dla amerykańskiej krytyki i teorii literatury.

Dokonawszy wnikliwego przeglądu teorii literackich objętych wspólnym mianem „współczesnej krytyki literackiej”, dochodzi Hyman do swej ostatecznej konkluzji, którą jest tzw. teoria integracji. W swej obszernej, blisko 400 stron wynoszącej pracy poświęca jej miejsca nie-

wiele. Usiłuje udowodnić, że integracja obejmująca różne współczesne kierunki badawcze nie jest równoznaczna z eklektyzmem. Proponuje stworzenie systemu metodycznego skonstruowanego na podstawie omawianych w pracy *The Armed Vision* różnorodnych teorii. Musi to być system konstruktywny, jakim odznaczają się metody jednokierunkowe. System ten może być zbudowany poprzez kooperację grup badawczych i kolektywną pracę przedstawicieli najróżnorodniejszych kierunków i teorii. Zdaje sobie przy tym autor sprawę, że musi tu wykluczyć teorię marksistowską, choć chętnie widziałby ją jako „oprawę” (*frame-work*) w swej teorii integracji. W zasadzie widzi tę przyszłą swoją teorię jako system pluralistyczny i jako „krytycyzm ciągły”.

Teoria integracji Hymana jest raczej systemem postulowanym i metodologią proponowaną, nie przedstawia wyraźnie określonego systemu, dlatego też nie można jej bliżej zdefiniować i traktować jako nową zdobycz teorii literatury.

Wanda Lipiec

Dragiša Živković, TEORIJA KNJIŽEVNOSTI ZA GIMNAZIJE I SREDNJE ŠKOLE, II izd., Sarajevo 1958, ss. 248.

Czytelnicy „Zagadnień Rodzajów Literackich” mieli już okazję (w t. II, z. 1) zapoznać się z nazwiskiem Dragišy Živkovića, jugosłowiańskiego profesora teorii literatury na uniwersytecie sarajewskim. Z dotychczasowego dorobku uczonego najpoważniejszymi pozycjami są: *Początki serbskiej krytyki literackiej. 1817—1860* (rozprawa doktorska)¹ oraz *Teoria literatury*, która stanowi przedmiot niniejszego omówienia. Ostatnia praca jest w zasadzie podręcznikiem przeznaczonym do użytku szkół średnich i gimnazjów jugosłowiańskich. Ten określony odbiorca książki ściśle przeto wy-

¹ D. Živković, *Počeci srpske književne kritike*, Beograd 1957, s. 401.